

AVUSTURYALI ORİENTALİST HAMMER-PURGSTALL'DA OSMANLI ŞİİRİ

Dr. Ahmet Uğur NALCIOĞLU*

ÖZET

Oriental dil ve kültür bilimi anlamına gelen Orientalismus, 19. yüzyılın başlarında Avrupa'da, özellikle Almanca konuşulan ülkelerde önemli bir bilimsel araştırma sahası olmuştur. Bu sahada araştırma yapan isimlerden en önemlisi hiç kuşkusuz Avusturyalı orientalist (şarkiyatçı) J.F.von Hammer-Purgstall'dır. Hammer, her yönüyle batılı tarihçilerin ilgisini çeken Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi ve edebiyatı üzerine araştırmalar yapmış ve bu konuda bugün bile hala çok büyük öneme sahip eserler vermiştir. Osmanlıca'yı çok iyi bilen Hammer, "Geschichte der Osmanischen Dichtkunst" (Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi) adlı eserinde ikibinden fazla şairin kısa hayat hikayelerini yazmış ve bazı şiirleri Almanca'ya çevirmiştir. Onun eserleri diğer batılı tarihçileri etkilemiş ve Osmanlı Tarihi ve Edebiyatı hakkında çalışmalar yapmalarına neden olmuştur.

Dünya üzerinde en uzun süre var olabilen imparatorluklardan biri sayılan Osmanlı İmparatorluğu, batılı tarihçilerin, edebiyatçıların, sosyologların ve diğer dallardaki bilim adamlarının ilgisini çekmiştir. İmparatorluğun yapısını, düzenini, kısacası her yönünü incelemek için yoğun çaba ve araştırma içerisinde olmuşlardır. Özellikle Osmanlı Tarihi ve Edebiyatı, batılı araştırmacıların en çok yöneldikleri konular arasında yer almıştır.

19. Yüzyılın başlarında Almanca konuşulan ülkelerde "Orientalismus" (Oriental dil ve kültür bilimi) adı altında yeni bir bilimsel araştırma konusu oldukça önemli görüldü. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avrupa'da politik ve ekonomik ilginin artması sonucu söz konusu araştırmalar daha da yoğunluk kazandı.¹ Başta Avusturyalılar olmak üzere Avrupalı tarihçiler ve araştırmacılar bu konuda uzun yıllar süren çalışmalar yapmışlardır. Bunlar arasında özellikle Avusturyalı Türkolog, tarihçi ve yazar olan Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall yaptığı araştırmalarla ön plana çıkmıştır.

* Fen-Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Roswitha Gost, Der Harem, Dumont, 1994, s.21.

1774 yılında Avusturya'nın Graz şehrinde vilayet idaresinde görevli önemli bir memurun oğlu olarak dünyaya gelen Hammer, ailesinin Prens Eugen'in hizmeti altında bulunduğu sırada bu ailenin kendisini evlat edinmesiyle Purgstall soyadını almıştır.² 1789 yılında Viyana'da Orientalische Akademie'ye (Doğu Diller Akademisi) giren Hammer, burada tercüman olarak yetiştirilmek üzere on yıl Türk ve Fars Dili üzerine öğrenim gördü. 1799'da papanın elçisi Baron Herbert ile birlikte diplomatik görevle tercüman olarak İstanbul'a gönderildi.³ Daha sonra gittiği Mısır'da bir yandan Türk-İngiliz askeri çalışmalarını yürütürken, diğer yandan Arapça eserler koleksiyonunu, hiyeroglif tabletlerini ve eski mumyaları toplama imkanını elde etti. Bunları Österreichische Nationalbibliothek'e (Avusturya İmparatorluk Kütüphanesine) taşıdı. 1802'de İstanbul'daki Avusturya Elçiliğine Sefaret sekreteri oldu. Sonra 1806'da Yaş Konsolosluğuna atandı. Viyana'da uzun yıllar Doğu kaynakları üzerine arşiv çalışmaları yaptı. Viyana İlimler Akademisi kurulunca buraya ilk başkan seçildi.⁴ Türkçe, Arapça ve Farsça gibi Doğu dillerini çok iyi öğrenen Hammer'e, Türkoloji çalışmaları nedeniyle 1834 yılında II.Mahmud tarafından iftihar nişanı verildi.⁵ 1850'de Heinfeld Şatosu'nda "Erinnerung aus meinem Leben" (Hayatımdan kesitler) adlı eserinde hatıralarını yazdı. Mektuplaşmalarına da yer verdiği bu eser, onun hayatı için en önemli kaynak sayılmaktadır. Hammer, 23 Kasım 1856'da Viyana'da öldü. Mezar taşında Hammer'in, Joseph ismini Yusuf olarak kullanmasını, kabrini bir hristiyan mezarından çok İstanbul'daki ulema kabirleri örneğine göre yaptırmasını İlber Ortaylı, 19. Yüzyılın ilk yarısındaki bir aydının Doğu ile kişiliğini özdeşleştirme çabasını ortaya koyduğunu ileri sürmektedir.⁶

Türk Tarihi ve Edebiyatı üzerine 50 yıl boyunca çalışan Hammer'in 76 eseri vardır. Bunların içinde önem sıralamasında ilk olanı diyebileceğimiz eseri "Geschichte des Osmanischen Reiches" (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi)dir. Osman Gazi'den başlayarak 1774'deki Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar geçen tarihi olayları Almanca olarak aktardığı 17 ciltlik bu eser, tarihçiler tarafından en iyi genel Osmanlı Tarihi olarak kabul edilmektedir. Oldukça geniş kapsamlı olan bu eser, başta Fransızca ve İtalyanca olmak üzere diğer dillere de çevrilmiştir. Hammer'in Osmanlı Tarihine ışık tutan çalışmaları, sadece

² İlber Ortaylı, Hammer-Purgstall, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1977, Cilt 15, s.491.

³ M.Orhan Bayrak, Osmanlı Tarihi Yazarları, Milenyum Yayınları, II.Baskı, Mart 2002, s.169.

⁴ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, İstanbul, 1981, s.88.

⁵ Şerafettin Turan, Başvekalet Arşivinde Hammer'e Ait Vesikalar, DTCFD, XI/1, Ankara, 1953, s.157.

⁶ İlber Ortaylı, a.g.e. s.494.

yukarıda sözünü ettiğimiz eserle sınırlı kalmamış, “Doğu İlimlerine Ansiklopedik Bir Bakış”(1804), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Devlet Örgütü ve Devlet Yönetimi”(1816) ve “Kırım Hanları Tarihi” gibi önemli eserlerle devam etmiştir.

Hammer, tarihçi olmasının yanı sıra aynı zamanda bir şairdir. Bu özelliği nedeniyle “Osmanlı Şiir Sanatı” ile de derinlemesine ilgilenmiş ve tıpkı “Osmanlı İmparatorluğu tarihi” adlı eserinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşundan itibaren 1835 yılına kadar yaşamış 2200 Türk şairinin biyografilerini ele aldığı “Geschichte der Osmanischen Dichtkunst”(Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi) adlı eserini yayınlamıştır. “Hammer Tezkiresi” adıyla da tanınan⁷ dört ciltlik bu eserde kronolojik sırayla şairlerin kısa hayat hikayelerini yazmış ve her birinden seçilmiş bazı şiirleri Almanca’ya çevirmiştir. Bu eser bugüne kadar Türkçe’ye maalesef çevrilmemiştir. Bu eserin tamamını Türkçe’ye çevirmeye, yanlışlarını düzeltip eklemeler yaparak 5000 civarında şairin biyografisini kapsayacak bir külliyat haline getirmeye niyet eden fakat sadece IV.ciltteki bir kısım şairlerin hayat hikayelerine yeni bilgiler eklemekle yetinen Mehmed Siraceddin, eserinin önsözünde Hammer’in Osmanlı Tarihini yazarken Osmanlıları henüz tanımadığını, onlara dair olumsuz hükümler ve yanlış bilgiler verdiğini, daha sonra Osmanlıları yakından tanıyınca bu eserinde haklarında daha saygılı bir dil kullandığını söyler.⁸ Agah Sırrı Levend de, Hammerin, eserde “Nedim”leri birbirine karıştırdığını ifade eder.⁹ K.Kreiser ise Avusturyalı bilim adamının çalışkan bir tercüman olmaktan öteye geçemediğini ileri sürmüştür.¹⁰

Tüm bu eleştirilere rağmen Hammer, o zamana kadar el atılmayan sahalarda yaptığı çalışmalarıyla ve kapsamlı yayınlarıyla Almanca konuşulan ülkelerde diğer bilim adamlarının da Doğu Dilleri ve Kültürleri ile yoğun bir şekilde ilgilenmeleri ve incelemelerde bulunmaları konusunda öncü olmuş, onlara adeta yol gösterici olmuştur. Hammer’le birlikte Avusturya, Türkîyat üzerine çalışmalarını arttırmış, başlarda Türkçe tercüman olarak yetiştirilen insanlar daha sonra Türk Tarihi ve Medeniyeti konusunda uzmanlaşmışlardır.

Hammer’in Osmanlıca şiirleri Almanca’ya düzgün ve doğru bir şekilde hakkını vererek çevirebilmesindeki en önemli etkenler, kuşkusuz onun şair olması, Almanca’ya hakim olması, daha doğrusu bu dili ustalıklı kullanmasıdır.

⁷ M.Orhan Bayrak, a.g.e. s.170.

⁸ İlber Ortaylı, a.g.e. s.493.

⁹ Agah Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, Türk.Tarih Kurumu Basımevi, I.Cilt, Ankara, 1988, s.445.

¹⁰ K.Kreiser, Turkologische Anfänge, Viyana, 1990, s.309.

Bunun yanı sıra Türkolog olan Hammer'in Osmanlıca'yı çok iyi yazabilmesi ve konuşabilmesi yukarıda sözünü ettiğimiz geniş kapsamlı eserler verebilmesinde önemli rol oynamıştır.

Almanca konuşan ülkelerdeki edebiyat ve felsefe alanındaki ünlü simaların ilgisini ve saygısını kazanan Hammer için Goethe, 1819 yılında Avrupa'da büyük yankı uyandıran "West-östlicher Divan" (Doğu-Batı Divanı) adlı eserinin dipnotlarında övücü cümleler kullanmıştır. Ayrıca 19. Yüzyılın en ünlü düşünürü ve politikacısı sayılan Friedrich Engels, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi, edebiyatı ve halkı hakkında en sağlam bilgileri veren diplomatlar arasında saygıdeğer tek kişinin Hammer olduğunu belirtmiştir.¹¹

Osmanlı Tarihi ve Osmanlı Şiir Sanatı üzerine bir yabancı gözüyle en kapsamlı çalışmaları yapan bir Türkolog, bir tarihçi ve bir şair olarak nitelendirebileceğimiz Hammer, Türk Tarihi ve Edebiyatı üzerine uluslararası alanda isim yapmış bir uzmandır. O, çalışmaları sırasında sadece Osmanlı arşivlerine başvurmakla kalmamış, aynı zamanda Avrupa arşivlerini de kullanmıştır. Hammer sayesinde Avrupa'da Türk Tarihi ve Edebiyatı konusunda araştırma yapanların sayısı önemli sayılabilecek oranda artmıştır. Hammer'in, özellikle İngiliz tarihçi E.J.W.Gibb üzerindeki etkisi önemlidir. Gibb, yazdığı "The History of Ottoman Poetry" (Osmanlı Şiir Tarihi) adlı eserinde biyografiden kaçınmış, şairleri ve şiirleri analiz etmenin yanı sıra Osmanlı Şiiri'nin gelişimini ve Farsça'nın Osmanlı Şiiri üzerindeki etkisini ortaya koymuştur.

Hammer, yukarıda belirttiğimiz konularda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da daha yakından tanınmasını sağlamıştır. Diğer bir deyişle; Hammer, hiç kuşkusuz özellikle Avrupa'da modern Türkoloji'nin öncüsü sayılmaktadır ve Türkoloji ile ilgilenen bilim adamlarının önünü açan bir kişilik olma özelliğini sürdürecektir.

¹¹ İlber Ortaylı, a.g.e. s.493.

ABSTRACT

The Orientalismus, which means the science of oriental language and culture, became a significant field of scientific research in (Europa, particularly) German-speaking in the early 19th century. Of the figures who have made researches in this field, the most important one is J.F.von Hammer-Purgstall, an Austrian orientalist. Hammer made investigations into the history and literature of the Ottoman Empire, which had drawn, and has still been drawing, the attention of the Western historians. He also produced some works which are still of great significance in this field.

Having a good Ottoman Turkish, Hammer wrote much more short biographies of 2000 poets in his work, "Geschichte der Osmanischen Dichtkunst" (History of Ottoman Poetry), translating some poems into German. His works made a great influence on the other Western historians so much as to encourage them to study and research the Ottoman history and literature.

